

Prvi družbeni vložek, mejniki v rasti nove industrije kovinarjev v Železnikih

Peter Polajnar

Nova tovarna – lepota takratne industrijske gradnje. Foto: Matevž Šmid ml.

Povojne razmere v porušenih in osvobojenih Železnikih so kazale dokaj žalostno podobo in nakazovale slabo perspektivo za normalno življenje krajanov. Izstopalo je vprašanje, ali bodo ti deležni enake usode brezposelnosti in z njo povezane bede, kot so je bili deležni zadnjih predvojnih 40 let, vse od ugasnitve plavža in zadnjega vigenjca, oz. dejavnosti, ki je polnih 700 let dajala zaposlitev in določala utrip kraju in njegovim ljudem.

Vojne in povojne razmere so uničile še tisto malo gospodarstva, ki je dotlej v kraju utripalo in posameznikom dajalo tanko rezino kruha. Kraj in življenje v njem sta bila popolnoma ohromljena. Ljudje, vajeni bednega življenja in še vedno pod vtisom vojnih grozot, so v skromnosti trpeli in potrpežljivo čakali na pozitivne spremembe v upanju na družbeno pomoč.

Idilična enotnost in velik davek, ki so ga krajanji doprinesli na oltar osvoboditve (žrtve in dobrine), naj bi bila zadosten razlog novi oblasti za hitre in nujne ukrepe in spremembe zlasti na področju gospodarstva in z njim povezane zaposlenosti. Pa ni bilo tako. Nova oblast ni bila pripravljena in ni imela moči za hitro reševanje in odpravo težav, zakoreninjeno prisotnih v kraju. Ukvarjala se je z ureditvijo razmer v večjih mestih in industrijskih središčih, da bi normalizirala stanje in zagnala obstoječe industrijske obrate. Prav za to industrijo naj bi Železniki in z njimi vsa Selška dolina kot dotlej tudi v bodoče služila kot rezervat delovne sile. K sreči je kraj premogel posameznike, ki so razmišljali drugače. Niso se sprijaznili z dejstvom, da tako je in da mora tako tudi ostati. Če dolina premore presežke v delovni sili, čemu naj bi se le-ti zaposlovali in služili drugim industrijskim centrom, zakaj ne bi služili svojemu kraju in vsej dolini. V tej smeri so se pričela snovanja in aktivnosti, ki pa s strani družbe niso naleteli na odprta ušesa, še manj pa so dobili podporo. Ideja pa je zorela, se razraščala. Nepopustljivi v svojih namerah v borbi za socialne spremembe, ki jim je pogoj stalna zaposlitev, so se izpostavili ne oziraje se na družbene usmeritve in njeno plansko gospodarstvo, ki za dolino razen kmetijstva in pašništva

ni predvidevalo nobene dejavnosti. Ideja je že na samem začetku dobila provokativen predznak.

Ker kljub vsem prizadevanjem ni bilo posluha in zato pogojev za ustanovitev podjetja splošnega značaja v družbeni lasti, so osnovali, prav tako na temeljih skupnega dela, upravljanja in lastništva, vendar na zadrugi osnovi "NIKO, produktivno zadružno kovinarjev". Za takratne razmere in politične usmeritve je bila zadruga nepojmljiv tujek. Tako je skozi ves svoj obstoj tudi ostala. Vse skozi spremljana z budnim očesom oblasti, podvržena stalnemu nadzoru in revizijam. V skladu s potrebami kraja si je zadruga ob ustanovitvi izpostavila in si prizadevala uresničiti dva življenjsko pomembna cilja: obnovitev ugasle kovinarske dejavnosti v kraju in zaposlitev domačega življa. Kljub taki usmeritvi, ki je ozko imela za cilj le odpravo brezizglednega stanja, in čeprav je zadruga imela s Pravili določeno poslovanje, se ji je vse skozi pripisovalo kapitalistični značaj in njen obstoj je bil za takratne usmeritve velik, moteč madež. Naša stremeljenja so bila enotna in zvesta ideji. Zavestno in trdno smo stali za njo ter z veliko morale, volje, odrekovanja in vložene prostovoljnega dela doprinali k njeni uresnitvi.

Zadruga, ki je imela izključno proizvodni značaj, je za začetek privzela že pred vojno usvajani in uveljavljeni program pisarniške branže obrtnika Nika Žumra, ki ga je vse skozi dopolnjevala z novimi izdelki. Velike potrebe po izdelkih so nakazovale hiter razvoj, ki pa ga je zaviralo stalno pomanjkanje reprodukcijskega materiala. Plansko gospodarstvo, ki je imelo v rokah vse vzvode oskrbe s surovinami, zadruga pa kot samonikla organizacija v to ni bila zajeta, nas je uvrstilo na sam rep prioritete lestvice, v 9. ali pa celo 11. razred. Tako stanje je narekovalo uporabo nekurantnih surovin, ki so nam bile na voljo, in pogosto ustavljanje obratovanja, kar vse je hromilo naš razvoj.

V letu 1950 je zadruga pristopila k razširitvi proizvodnega programa na področje finomehanike. Vrstila se so usvajanja programa risalnega pribora in laboratorijske opreme. V sklopu slednje pa se je pričela usvajati in razvijati nova zvrst izdelkov,

električni pogonski stroji – mali elektromotorji. S temi izdelki je zadruga dosegla zavidljiv položaj in zasedla pomembno mesto v industriji. Na vseh teh področjih smo bili edini proizvajalci v državi in zato že opaženi s strani oblasti in industrije. Naslednji korak v usvajanju novih izdelkov je bil poseg v program avtoelektrike. V okviru tega programa je bil leta 1954 usvojen izdelek vžigalni magnet za eksplozivne bencinske motorje. Žal je bil to edini izdelek, ki smo ga v okviru tega programa usvojili. Zaradi višjih interesov smo bili namreč primorani od njega odstopiti.

Gospodarska moč zadruga in njeni proizvodni uspehi so utrlji pot o razmišljanju zadruga kot celice družbe. Družba je namreč spoznala, da mora računati z nami kot z resnim proizvajalcem, in to zahtevnih tehničnih proizvodov.

V ta čas je padla tudi ideja o gradnji novega proizvodnega obrata. Ta je izhajala iz potreb, tako prostorskih kot tehnoloških. Na Racovniku smo do tedaj zasedli že vse razpoložljive objekte (skupaj 11), jih primerno adaptirali in jih usposobili za posamezne dejavnosti, ki jih je narekovala proizvodnja. Širitev v tej smeri je bila do maksimuma izkoriščena, zato je bila novogradnja nujna. V teh prizadevanjih pa nam je oblast dala jasno vedeti, da združna oblika organizacije ni tista, ki bi mogla to realizirati. Tudi sicer ni bilo potrebne družbene podpore, nasprotno, obtoženi smo bili posiljevanja. Bil se je boj, kdo bo koga. Pritisk na zadrugo je bil nepopustljiv. V tej smeri smo združniki napravili prvi korak. Odločili smo se likvidirati združno obliko organizacije in ustanoviti podjetje splošnega družbenega značaja z nazivom "NIKO, tovarna kovinskih in elektromehanskih izdelkov, Železniki". S tem naj bi bil izpolnjen prvi pogoj za realizacijo novogradnje. Izkazalo se je, da to ni bilo dovolj. Nasprotovanja so ostala nespremenjena. Vodstvo, zdaj že podjetja, je iskalo in trasiralo nove poti, vse do Beograda. In prav tu se je našla rešitev. Dr. Marjan Breclj in dr. Jože Vilfan sta omogočila obisk pri predsedniku republike ob njegovem rojstnem dnevu, ko mu je bil kot naše darilo predstavljen in podarjen naš zadnji dosežek

– vžigalni magnet, nad katerim je bil izredno navdušen in za katerega je pokazal posebno zanimanje in izrazil zahtevo po predstavitvi naše tovarne. S tem je bil led prebit. Odslej je šlo lažje. Republiški organi so spremenili svoja stališča in pokazali pripravljenost v pozitivni smeri, dočim se je okraj še vedno obotavljal. Popolnoma negativno stališče pa je bilo prisotno pri krajevnih, predvsem političnih organih. Boj proti napredku je bil neizprosno trd.

Spremenjena situacija je odslej šla nam v prid. Pristopili smo k izdelavi elaborata in zasnovi projekta. Oboje je bilo predloženo v pregled in oceno revizijski komisiji tako v Ljubljani kot v Beogradu in na obeh instancah je prejelo pozitivno mnenje. Predvidena investicija pa ni bila kategorizirana kot novogradnja tovarne, pač pa kot njena adaptacija. Skladno s tem je bil znižan tudi predvideni investicijski zahtev. Investicija je bila odobrena le za program fino- in elektromehanike, dočim je program pisarniškega pribora izpadel. Ta je bil zato primoran obratovati še naprej v prostorih na Racovniku.

V letu 1957 se je program investicije v nov obrat pričel izvajati. Le leto je bilo potrebno, da je bil tovarniški objekt zgrajen in sposoben za vselitev. Ta je bila opravljena v mesecu juniju 1958. Sledilo je šestmesečno poskusno obratovanje, s čimer naj bi bila investicija zaključena. V obdobju od odobritve kredita do zaključka poskusnega obratovanja so se v celoti menjali predpisi o finančah, to nam je povzročalo velike težave pri odplačevanju najetih kreditov, kar je kolektiv posledično občutil nekaj naslednjih let. Glavni vzrok za nastale težave pa je bil surov poseg v naš predvideni proizvodni program, iz katerega smo bili prisiljeni izločiti proizvodnjo vžigalnih magnetov, ki so bili glavni nosilec investicije.

Od takrat je preteklo polnih 50 let. Zadruga kot začetnica preporoda kovinarske dejavnosti v kraju s svojo organizacijo ni mogla zagotoviti njenega trajnega obstoja, ker ji to ni bilo dano, pa čeprav je vse skozi poslovala z lastnimi sredstvi. Tako zagotovilo je bilo pridobljeno šele z njeno likvidacijo in s prehodom v družbeni sektor, kar je bil pogoj za pridobitev investicijskih sredstev, odločujočih za naš

nadaljnji razvoj. Šele z angažiranjem družbenih sredstev v nov objekt je tovarna dobila zagotovilo za svoj obstoj, industrija pa potrditev lokacije tudi v Železnikih. S tem je zadruga izpolnila svoje poslanstvo. Stalno prisotna negotovost je bila odpravljena, šele sedaj smo se oddahnili.

1. maja 1959 smo opravili svečano otvoritev novega obrata. Govor na otvoritvi je pripadel meni, ki sem bil takrat predsednik delavskega sveta tovarne. Ker govor vsebuje pregled razvoja in rasti tovarne skozi leta njenega obstoja, ga v nadaljevanju v celoti navajam.

Slavnostna otvoritev nove tovarne, 1. maj 1959.
Na govornici predsednik DS Peter Polajnar.
Foto: arhiv avtorja

Veliki kraji in industrijska središča pri razvijanju beležijo gibanja, ki njihovega gospodarstva ne pretresajo tako globoko in posamezni dogodki nimajo tako odločujočih obsegov, kakor se spremembe javljajo v manjših naseljih. To pa ne zmanjšuje pomembnosti sprememb gospodarstva v nekem področju, ker je važno, da z napredkom mest napreduje tudi sleherni kosček zemlje. V naši dolini ali še ožje v Železnikih so se spremembe v gospodarstvu zelo močno odražale. Več desetletij star železarski kraj je imel obdobja napredka in obdobja gospodarskega propadanja, ki ga je občutila vedno cela Selška dolina, pa tudi Škofja Loka kot najbližje mesto. Če pogledamo razvoj Železnikov v zadnjem času, ugotovimo, da je bil gospodarski napredek tega kraja največji ob zadnji obsežni investiciji, to je leta 1868. Tedaj so predelali še sedaj obstoječi plavž, da je bil preurejen na gorško sapo. Zelo pomembna sprememba za pridobivanje železa, ki jo zadnje beležimo v Železnikih, je bila izvršena pred polnimi 90 leti. Od izvršitve te rekonstrukcije dalje nastopa nazadovanje kraja Železniki, ki ga zopet čuti vsa Selška dolina, in propadanje gre tako daleč, da je v letih gospodarske krize med obema vojnama prišlo do velikega obubožanja, ki prinese največjo revščino v celi Sloveniji. Boj za obstanek je najmočnejši prav pri delavskem razredu, ki kot gospodarsko najšibkejši le s težavo vrši preskrbo za sredstva preživljanja. Ko se prično bližati dogodki druge svetovne vojne, se je stanje radi utrjevalnih del nekoliko izboljšalo, toda trdne oblike za nov gospodarski dvig še ni na obzorju. Ko je druga svetovna vojna zajela tudi našo državo, se s pričetkom NOB prične polagati nove temelje za življenje, v katerih se zasluti več prostora za napredno miselnost in ustvarjanje delovnega človeka, zlasti ob dejstvu, da se je z osvoboditvijo zrušil tudi star gospodarski sistem.

Prav v času NOB pada tudi brušenje novih zamisli, kako naj Železniki in Selška dolina kot celota živijo v bodoče. Kot rezultat tega snovanja pride ustanovitev nove industrije kovinarjev v Železnikih, ker ni druge rešitve, v obliki produktivne zadruga, ki ima nalogo, da iz tradicije železarstva v Železnikih oživi zopet kovinarstvo, ki je prenehalo s tem, da je rekonstruirani plavž v prvem desetletju tega stoletja ugasnil. Dne 27. aprila 1946 je bil ustanovni občni zbor te zadruga, ki postavlja nov mejnik v gospodarstvu in

življenju Železnikov in Selške doline. Zametek te zadruga izhaja z razširjenjem programa pred vojno obstoječe obrtne dejavnosti v Železnikih. Ta zametek je v rokah šibke delovne enote, ki pa je s svojim namenom globoko usklajena s potrebami tukajšnjega življenja in izraža željo široke množice. Pričetek, oprt na najskromnejša sredstva, je bil zelo težak, saj proizvodnja kovinskih izdelkov zahteva obilo investicij, vendar izvajanje kovinarske dejavnosti v kratkem zagotovi zaposlitev in zaslužek, hkrati pa že odpira perspektivo, da bo tisti delavec, ki nima ne v gozdovih in ne na polju oskrbljenih življenjskih pogojev, dobil prostor za delo v domačem kraju. Zadržno podjetje v kratkem času dokaže, da bo moglo opraviti pomembno industrijsko poslanstvo in da je ugodna perspektiva proletariata v Selški dolini zagotovljena.

Prične se novo zbiranje delovne sile in po letih izgleda takole: v letu 1946 podpiše ustanovno listino za združno podjetje 15 članov, število članov se do 31. 12. istega leta poveča na 68 zaposlenih.

Dne 31. 12. 1947 se število zaposlenih dvigne na 89 delavcev.

Dne 31. 12. 1948 se število zaposlenih dvigne na 103 delavce.

Dne 31. 12. 1949 se število zaposlenih dvigne na 131 delavcev.

Dne 31. 12. 1950 je število zaposlenih 125 delavcev.

Dne 31. 12. 1951 se število zaposlenih zopet poveča na 140 delavcev.

Dne 31. 12. 1952 se število zaposlenih dvigne na 147 delavcev.

Dne 31. 12. 1953 se število zaposlenih dvigne na 166 delavcev.

Dne 31. 12. 1954 se število zaposlenih dvigne na 234 delavcev.

Dne 31. 12. 1955 se število zaposlenih dvigne na 245 delavcev.

Dne 31. 12. 1956 se število zaposlenih dvigne na 246 delavcev.

Dne 31. 12. 1957 se število zaposlenih dvigne na 311 delavcev.

Dne 31. 12. 1958 se število zaposlenih dvigne na 402 delavca.

Sedanji stalež zaposlenih v rekonstruirani tovarni pa je 433 delavcev.

Takoj po registraciji zadruga se za obratovanje poiščejo delovni prostori, ki jih je imela v kraju narodna imovina zapuščene in neizkoriščene. Združevanje se vrši po strokovni delavnosti in delu, izdelki teh delavcev pa si hitro utrejo pot na domača tržišča. Spočetka se izdeluje samo kovinska galanterija za pisarne, prizadevanja kolektiva pa v kratkem vzbudijo pozornost pokojnega organizatorja socialističnega gospodarstva tov. Borisa Kidriča, ki je mišljenja, da bi spričo posebne lokacije mogli v Železnikih vzgojiti delovni kader, ki bi se pečal s proizvodnjo precizne in elektromehanike in zlasti preskrboval laboratorije z drugimi izdelki, ki so na razpolago samo iz uvoza. Tako se prične izdelovati poleg kovinske galanterije kvalitetne analitske tehtnice, precizne tehtnice, laboratorijske centrifuge, mešalce, risalno orodje in podobno, skratka izdelke visoke vrednosti. Poseg pokojnika je torej prinesel novo smer razvijanja proizvodnje. Spričo realizacije v državi so potrebe v stalnem naraščanju in to izziva nadaljnje sklepe, ki naj pomagajo k še večjim možnostim zaposlitve in hitrejšemu razvoju tovarne. Delovna celota je ob tem spoznanju postavljena pred odločitev, da zagotovi nov razvoj, ki pa mu mora biti temelj obsežna rekonstrukcija, ki bi razdelila proizvodnjo pisarniške galanterije in proizvod-

njo precizne mehanike in elektromehanike. Navedel sem, da je bilo izbiranje programa deležno posegov največjih faktorjev gospodarstva v državi, bilo je posledica želje, da se zasedejo taka področja, v katerih je država trošila dragocena devizna sredstva v prvi vrsti. Rekonstrukcija se je pričela s tržno analizo iz leta 1953 in 1954 in prav takrat je naša proizvodnja dobila še nov izdelek, to je magnetni vžigalnik, s katerim naj bi naša tovarna preskrbovala motorsko industrijo Jugoslavije. Ta izdelek tedaj ni usvajala nobena tovarna in naš proizvod je bil prvi v državi. Kot tak je izzval priznanje proizvodnega uspeha v industriji. Nujno je bilo zagotoviti uspešnejši razvoj in zato so bili položeni tudi novi temelji. Proizvodnja, ki je bila v letu 1954 v precejšnjem obsegu organizirana na delitvi dela, se je močno približala industrijskemu načinu in tako oddaljila od združništva, v katerem se proizvajalci združujejo kot proizvajalci posameznih izdelkov. Na izrednem občnem zboru 20. maja 1954 je zadruga sklenila ustanoviti podjetje obče družbenega sektorja z delavskim samoupravljanjem. Delavski svet je prevzel od združnikov brez odškodnine vse imetje in nadaljeval upravljanje tovarne. Doba združnega gospodarjenja je trajala 9 let in predstavlja prvo dobo industrijskega oživljanja v kovinarstvu v Železnikih.

Potek kapitalne izgradnje te tovarne podajam v naslednjem:

Naše prostorno in prvo delovišče je bilo napravljeno v kravjem hlevu, ki je bil last narodne imovine. Temu je pripadala tudi razpadajoča hidrocentrala in oba ta dva objekta smo oživili najprvo. V nadaljnjem smo razširjali število delavnic z adaptiranjem raznih opuščenih zgradb, in ko so bili ti prostori vsaj v glavnem prirejani za človeško prebivanje, smo jih zasedli z delavci. V vseh adaptacijah smo se držali načel čim manjšega vlaganja sredstev, tako da v gradbene namene nismo trošili sredstev. Do konca združnega poslovanja se nam je nabralo 11 delavnic, ki so vse razmeščene v strnjem naselju kraja Železniki.

V letih smo nabirali osnovna sredstva takole:

Leta 1946 nabavljenih osnovnih sredstev za 2,200.000.

Leta 1947 nabavljenih osnovnih sredstev za 2,450.000.

Leta 1948 nabavljenih osnovnih sredstev za 2,120.000.

Leta 1949 nabavljenih osnovnih sredstev za 4,400.000.

Leta 1950 nabavljenih osnovnih sredstev za 9,600.000.

Leta 1951 nabavljenih osnovnih sredstev za 11,700.000.

Leta 1952 nabavljenih osnovnih sredstev za 15,800.000.

Leta 1953 nabavljenih osnovnih sredstev za 49,000.000.

Leta 1954 nabavljenih osnovnih sredstev za 13,000.000.

Leta 1955 nabavljenih osnovnih sredstev za 9,000.000.

Leta 1956 nabavljenih osnovnih sredstev za 5,000.000.

Leta 1957 nabavljenih osnovnih sredstev za 6,750.000.

Skupna imenska vrednost vseh osnovnih sredstev je 31. 12. 1957 znašala okroglo 133 milijonov dinarjev. To je stanje osnovnih sredstev pred nastopom rekonstrukcije.

Najvažnejša investicija v tem času je izvršena z zgraditvijo hidrocentrale s predračunskim učinkom 150 kW, ki je predstavljala racionalizacijo v izkoriščanju naravne vodne energije ter je združila tri različne vodne padce v enega samega. S to elektrocentralo se je zagotovila temeljna moč za pogon tovarne, ki naj bi imela v naravni sili prednost v preskrbi s poceni energijo. V ta objekt vložena sredstva bi v tem času mogla služiti za izgradnjo obratnega posloplja, toda v našem vrstnem redu graditve smo hoteli najprvo zagotoviti nemoten pogon, nato pa šele priskrbeti delovišča.

Hidrocentrala, ki je v obratovanju od leta 1952 do danes, je izpolnila naša pričakovanja in z njo smo se izognili zastoju, izpadu električnega toka in redukciji obratovanja. Tudi danes moramo navesti, da je znatna udeležba v kapitalni izgradnji prostovoljno delo našega kolektiva, ki je iz leta v leto doprinal prav v širokem obsegu. Z izračunavanjem vseh vrst neplačanega dela je ugotovljeno, da se je do leta 1954 nabralo na člana kolektiva vsako leto približno 200 delovnih ur prostovoljnega dela. Z dograditvijo elektrarne in prehodom tovarne v obče družbeni sektor se je prostovoljno delo prekinilo. Ta današnji praznik pa smo zopet pričakali z novo delovno obvezo, v kateri je sleherni član kolektiva doprinesel tovarni novih 50 udarniških ur.

Razvijanje bruto produkta te tovarne do 31. 12. 1958 se kaže takole: Na podlagi cen iz leta 1954 vidimo, da se je do 31. 12. 1946 izdelalo za 24 milijonov dinarjev blaga.

Leta 1947 do 31. 12. se je izdelalo za 31 milijonov dinarjev.

Leta 1948 do 31. 12. se je izdelalo za 64 milijonov dinarjev.

Leta 1949 do 31. 12. se je izdelalo za 71 milijonov dinarjev.

Leta 1950 do 31. 12. se je izdelalo za 70 milijonov dinarjev.

Leta 1951 do 31. 12. se je izdelalo za 92 milijonov dinarjev.

Leta 1952 do 31. 12. se je izdelalo za 133 milijonov dinarjev.

Leta 1953 do 31. 12. se je izdelalo za 216 milijonov dinarjev.

Leta 1954 do 31. 12. se je izdelalo za 238 milijonov dinarjev.

Leta 1955 do 31. 12. se je izdelalo za 244 milijonov dinarjev.

Leta 1956 do 31. 12. se je izdelalo za 246 milijonov dinarjev.

Leta 1957 do 31. 12. se je izdelalo za 311 milijonov dinarjev.

Leta 1958 do 31. 12. se je izdelalo za 402 milijona dinarjev blaga.

Rapidni porast bruto produkta je nujno zahteval nadaljnjo razvijanje kapitalne izgradnje. Prvi poizkus načrtnega predvidevanja prostorov za novo zgradbo sta opravila tov. Matevž Šmid in Jože Zupanc v letu 1953. Po njunem načrtu bi morali zgraditi celo novo tovarno. Spričo vse družbene investicijske politike, v kateri se je prišlo z gradnje novih tovarn v izvrševanje rekonstrukcije obstoječih, takega načrta nismo mogli sprovesti. Naše prizadevanje smo morali preusmeriti tako, da stare, za delo primerne prostore še obdržimo in si nove le dogradimo. Tako je bil sprejet sklep DS, da se tovarna rekonstruira v dva obrata, od katerih se v enem, to je v novem, izdeluje precizno mehanske izdelke, v drugem pa kovinsko galanterijo za pisarne. Ta sklep je bil temelj, na katerem se je pričelo izdelovati investicijski program. Izdelava tega programa je bila izvedena z zunanji sodelavci tovarne in celotno načrtovanje se je pripravljalo in vodilo po nas samih. Sklenili

smo pogodbo z zunanjimi sodelavci za investicijski program in ti so bili: ing. Josip Didek, Tone Hren, Darko Končar, Stane Komar, Franc Kisel, ing. Avgust Pohar, ing. Marjan Zor, Jože Pogačnik in Zdravko Zore. Investicijski program smo delali od leta 1954 in 14. 3. 1956 smo ga obravnavali pred Republiško revizijsko komisijo. Po revidiranju je bil dne 18. 4. 1956. potrjen z odločbo, izdano po predsedniku Izvršnega sveta LRS tov. Marjanu Breclju. Izdelava tega investicijskega programa je bila uspešna in program je služil kot vzorec prenekaterim industrijam, pa tudi uporabljen je bil za učne namene na raznih seminarjih. Investicijski program je predvideval skupno investicijo v iznosu 244 milijonov dinarjev, ki naj bi s staro proizvodnjo vred dajala tovarni 1 milijardo 258 milijonov bruto produkta letno.

Ko smo imeli odobritveno odločbo za investicijski program, smo naročili pri Slovenija projektu izdelavo generalnega projekta. Ta je trajala novih 10 mesecev, nakar smo februarja 1957 mogli predložiti Republiški revizijski komisiji v odobritev tudi generalni projekt. Ustvarjeni so bili predpogoji, po katerih se je moglo pristopiti k licitaciji za gradbena in gradbeno-obrtniška dela ter toplovodne in električne instalacije. Na licitaciji dne 20. aprila je kot najugodnejši ponudnik nastopil SGP Tehnik Škofja Loka, kateremu je UO nato poveril izvajanje gradbenih del. Istočasno, kot so se razvijala pripravljalna dela za gradnjo, so se vršila tudi pogajanja za najetje investicijskih kreditov. Ob teh smo morali znižati naše kreditne zahteve z 244 na 184 milijonov dinarjev, to je zmanjšati investicijo za 60 milijonov dinarjev. Skrčili smo nabavo strojne opreme, pisarniške opreme, opreme galvanike in drugih naprav. Zmanjšanje obsega investicije je imelo za posledico zmanjšanje vrednosti bruto produkta, na katerega so vplivale tudi tedanje cene. Ko smo uspešno zaključili kreditno pogodbo za najetje posojila pri Investicijski banki, smo mogli pristopiti k izvajanju gradbenih del. Dne 18. maja 1957 je Tehnik Škofja Loka pričel pripravljati gradbišče, dne 25. maja pa je buldožer začel odrivati humus zaradi odkrivanja zdravih temeljev.

Gradbeno delo je izvajalec vršil kvalitetno in hitro. Objekta upravne zgradbe in obrata sta bila do zime pod streho in zaprta. Ob času hudega mraza so se izvrševale notranje prezidave ter z zimo delo na gradilišču ni zastalo. Ob nastopu pomladi se je izdelalo tudi zunanje zgradbe in 24. junija lani se je izvršil tehnični prevzem. Gradbeni stroški so bili po predračunu določeni na 74 milijonov dinarjev. Z licitacijo se je doseglo znižanje na ceno 70,800.000, obračun pa je prinesel skupni izdatek 66,800.000 dinarjev. Iz prihranka smo na podlagi posebnega načrta dogradili še prostor lakirnice, ki bo tudi sedaj zaključena. Po izdelavi te obstaja še prihranek 1,700.000 dinarjev kredita. V nabavah opreme iz domače in uvožene proizvodnje je nastal ostanek približno 8,000.000 dinarjev. Ob tem času je na delu kolavdacijska komisija, ki bo dokončno izvršila obračune.

O proizvodnem programu te tovarne smo že govorili, vendar se vračamo na obrazložitev. Od začetka projektiranja investicijskega programa do vsetitve v tovarno je minilo več kot štiri leta. Istočasno se so izvršile nove spremembe tudi v naši industriji, ki so vplivale na naše delo. Za našim investicijskim programom je bila odobrena rekonstrukcija tovarne Iskra Kranj, ki je v asortimanu svojih izdelkov razširila področja avtoelektrike in si pridržala tudi magnetne vžigalnike. Naša tovarna radi interesne povezanosti in kooperacije s tovarno Iskra ni sprožila sporov, pač pa si je obdržala že obstoječo proizvodnjo teh izdelkov brez njenega razširjanja. V zameno za izpadle proizvode pa je usvo-

jila proizvodnjo malih elektromotorjev za šivalne stroje in hladilnike, ki so bili tudi v investicijskem programu predvideni kot nadomestni izdelki. S temi izdelki smo utrdili predpogoj velike serijske industrijske proizvodnje, na kateri mora sloneti naša bodoča proizvodjalnost. Malo serijsko proizvodnjo laboratorijskih aparatov bomo obdržali tudi v bodoče. Zanj je namenjen strojni park. Proizvodnjo za gospodinjstva smo razširili od mikserja še na parketni loščilec, mizni ventilator in sesalec za prah, katerega točasno že izdelujemo v okviru programa industrijske skupnosti Maris.

Dne 5. junija minulega leta se je vselila v nov obrat naša orodjarna, ob istem času pa so obratovali tudi že nekateri proizvodni stroji. Dne 16. junija so se v nove prostore preselile tudi vse pisarne in tehnično vodstvo tovarne. 1. julija lani se je pričelo poskusno obratovanje. Velike naloge so bile vsekakor v izvajanju investicije v glavnem zaključene. Nastalo pa je obdobje, v katerem se mora naravnati na nove pogoje delovno silo. Ta naloga se je pokazala težja, kakor smo mogli predvidevati. Povečanje kolektiva je mogla obvladati nova organizacija, ki je prinesla drugačne sporede. Iz mojstrov smo morali izbrati obratovodje, iz strokovnih delavcev mojstre, nastale vrzeli pa smo izpolnili s priučeno delovno silo. Tako postavljena nova delovna fronta se je morala utrditi na svojih novih položajih ter se učiti rokovanja z novimi stroji in izsiliti iz njih obvladanje toleranc do tiste mere, kot jo izdelki zahtevajo. V času poskusnega obratovanja tovarna ni dosegla pričakovanih ekonomskih uspehov, vendar pa je obratovanje potekalo z dobičkom. Celotni kolektiv ima še danes velike potrebe po učenju in strokovnem izpopolnjevanju. Dviganje priročnosti, umsko izobraževanje mora ostati dnevna naloga, če hočemo biti uspešni v tekmi z industrijo. Za kakšno ceno ali obseg naporov naj se dvigne naša proizvodnost, ne sme biti nobenega vprašanja. Vsak član našega kolektiva mora nositi visoko zavest, da smo to tovarno pridobili po uspehi NOB in iz temeljev za življenje, ki jih je ta prinesla. Ker pa so ti napojeni s krvjo naših najbližjih, nas mora to vzpodbujati k mislim za globoko predanost in delavnost. Kdor med nami stremi drugače, se je iz našega kolektiva že sam izločil ter se bodo za njim vrata tovarne z gotovostjo za stalno zaprla.

Po dosegu povprečja jugoslovanske storilnosti moramo stremeti za nivojem evropske storilnosti. Take operacije terjajo mnogo, vendar ne več kot človek, ki je predan svojim nalogam, objektivno more doseči.

Ob otvarjanju naše rekonstruirane tovarne ne gre za neko gigantsko gradnjo, temveč za obrate, ki naj bi bili uravnoteženi z razpoložljivo delovno silo Železnikov in Selške doline. Pri tem smo prepričani, da naša dela slonijo res samo v tukaj rojenih ljudeh, ki so naravno povezani z napredkom tovarne in je njihov življenjski obstanek z njo zajamčen. Naša družbena stvarnost, ki je, kakor poudarjam, omogočila ta napredek, nam daje smer naše politične orientacije v sedanjosti in bodočnosti. Vsak čas se nam je zavedati, da bi vsa naša prizadevanja v kapitalističnem družbenem redu ne imela ne razumevanj in tudi ne prostora.

Ob tem svečanem trenutku se v zaključnih mislih globoko spominjamo s spoštovanjem spomina na pokojnega Borisa Kidriča, ki je koristno posegel v naš razvoj, in mu kličemo slava.

Neomejeno hvaležnost izrekamo pozornosti, ki nam je bila izražena od predsednika republike tov. Tita, ki je naš prvi magnetni vžigalnik prevzel v množico spominskih izdelkov, ki so mu jih poklonili jugoslovanski kolektivi.

Iskreno razumevanje nam je bilo izraženo po predsedniku Izvršnega sveta LRS tov. Viktorju Avblju.

Koristne sklepe za naš razvoj je sprejel OLO Kranj s tov. Miranom Košmeljem na čelu. Ob vsaki potrebi pa nam je pomoč nudila tudi Občina Železniki.

Iskreno zahvalo smo dolžni tudi tov. Niku Žumru. Njegovo delo ob rekonstrukciji tovarne ne predstavlja le dobrin našemu kolektivu, marveč tudi celotnemu proletariatu Selške doline, za to mu s tega mesta izražam našo globoko hvaležnost.

Tu je bil govor prekinjen.

Na govornico je pristopil predsednik Občine Železniki tov. Anton Golja. Poudaril je pomen naših uspehov in pomen naše dejavnosti ne le za kraj, pač pa širše za vso občino, za vso Selško dolino in državo kot celoto. Tov. Žumru se je zahvalil za doprinešeno nesebično žrtev in mu izročil državno odlikovanje red dela z zlatim vencem, s katerim ga je za izredne zasluge na področju razvoja gospodarstva odlikoval predsednik republike.

Z govorom sem nadaljeval:

Prvo leto našega dela bo kmalu izpolnjeno. V tem času smo odplačali približno 29 milijonov dolga. Gospodarjenje po novih ekonomskih instrumentih nas je postavilo pred nove pogoje, ki so za nas kritični. Za trdno smo odločeni, da bomo družbi povrnilo sredstva, ki nam jih je dala, saj bomo z vestnim delom vsakega člana našega kolektiva služili svoj kruh, pa tudi tista sredstva, ki smo jih dolžni za napredek in dvig našega standarda, s tem pa tudi za napredek in dvig naše domovine.

Prolašam rekonstrukcijo nove industrije v Železnikih za izvršeno in otvarjam nov obrat v prazničnem slavljenju 40-letnice obstoja KPJ. Izrekam toplo dobrodošlico vsem in vas vabim k ogledu našega dela.

Predsednik DS tovarne
Peter Polajnar

Železniki, 1. maja 1959

Pripis:

Izražanje v tekstu ni isto, kot ga poznamo danes.

V 50 letih se je industrijski jezik obrusil. Prepis je dosleden.